Doi: 10.34247/artukluakademi.1757718 | Araştırma Makalesi

Artuklu Akademi

Sünnet-i Terk: Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Bir Fiili Bilinçli Olarak Terk Etmesi Ne Anlama Gelir?

Nihat Özdemir | 0000-0001-5153-4756 | nihatbey42@hotmail.com

Bağımsız Araştırmacı |Dr.| Türkiye

Atıf

Özdemir, Nihat. "Sünnet-i Terk: Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Bir Fiili Bilinçli Olarak Terk Etmesi Ne Anlama Gelir?", *Artuklu Akademi* 13/1 (Mayıs 2026), 71-92. https://doi.org/10.34247/artukluakademi.1757718

Öz

Terk, İslâm hukuk metodolojisi olan usûl-i fıkıh'ta oldukça önemli ve kapsamlı bir konudur. Şer'î hükümlerin belirlenmesinde dikkate alınan farklı delil türleri arasında Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bilinçli olarak terk ettiği fiillerin özel bir yeri bulunmaktadır. Zira Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bir fiili yapmaya hem imkânı hem de ihtiyaç hâli varken herhangi bir haricî engel ya da meşru bir gerekçe olmaksızın o fiili yapmaması, yani onu bilerek ve isteyerek terk etmesi fıkhî anlamda belirli sonuçlar doğurur. Bu terk bazen yapılmaması gereken bir fiili gösterirken bazen de yapılmasının serbest olduğunu ya da sadece terk edilmesinde hikmet bulunduğunu ifade edebilir. Dolayısıyla bu tür terkler, sevap ve ikâb gibi dinî sonuçlar doğurabilme özelliğine sahip olduğundan şer'î değer taşıyan fiiller kategorisinde değerlendirilir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) terkleri, sadece hadis ilmi açısından değil, usûl-i fıkıh açısından da birçok fer'î hükmün dayanağı olmuştur. Bu durum, terk fiilinin yalnızca tarihî bir gözlem değil, aynı zamanda teşrî'î bir unsur olduğunu göstermektedir. Nitekim Peygamber Efendimiz bazen fiilî uygulama ile şer'î bir hükmü vazederken bazı durumlarda da bir fiili özellikle terk ederek hüküm koymuştur. Bu, teşrî'in yalnızca yapılan fiillerle değil, aynı zamanda yapılmayan ve terk edilen fiillerle de gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Ne var ki bu delil türünün yeterince kavranamaması zamanla bazı sünnetlerin ihmal edilmesine, hatta bunların yerine bid'atlerin ikame edilmesine yol açmıştır. Bu nedenle, sünnet-i terk kavramının mahiyetinin tespiti, delil değeri açısından fıkıh usulündeki konumunun tayini ve günümüzde karşılaşılan fıkhî problemlere etkisinin ortaya konması büyük bir ehemmiyet arz etmektedir. Dolayısıyla nebevî terkler, sadece teorik bir mesele değil, birçok fıkhî hükmün dayandığı önemli bir kaynak ve delil mahiyetindedir. Bu çalışma, tüm bu yönleriyle sünnet-i terk konusunu ele almayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler

Fıkıh, Hz. Muhammed (s.a.s.), Sünnet, Terk, Bid'at, Teşrî', Usul.

Öne Çıkanlar

- Bu çalışma, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bilinçli olarak terk ettiği fiillerin sünnet anlayışındaki yerini kapsamlı biçimde incelemektedir.
- Araştırmada, "Sünnet-i Terk" kavramının fıkıh usulü ve hadis literatüründeki anlam çerçevesi ortaya konulmuştur.
- Çalışma, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bir fiili terk etmesinin her durumda bağlayıcı yasak anlamı taşımadığını göstermektedir.
- Elde edilen bulgular, terk edilen fiillerin değerlendirilmesinde bağlam, sebep ve maksat unsurunun belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır.
- Araştırma, sünnetin yalnızca yapılan fiiller üzerinden değil, bilinçli terkler üzerinden de anlaşılması gerektiğini vurgulamaktadır.

Makale Bilgileri

Makale Türü	Araştırma Makalesi
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Geliş Tarihi	04.08.2025
Kabul Tarihi	01.02.2026
Yayın Tarihi	31.05.2026
Benzerlik Taraması	Yapıldı- intihal.net
Yapay Zeka Beyanı	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir.
Etik Kurul İzni	Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Etik Bildirim	artukluakademi@artuklu.edu.tr
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır
Dizinleme Bilgileri	Dergi TrDizin, DOAJ, EBSCO, ERIH PLUS, MLA, Ulrich's ve ATLA'da taranmaktadır.

The Omission of the Sunnah: What Does the Prophet's Deliberate Abstention from an Act Signify?

Nihat Özdemir | 0000-0001-5153-4756 | nihatbey42@hotmail.com

Independent Researcher | Dr. | Türkiye

Citation

Özdemir, Nihat. "The Omission of the Sunnah: What Does the Prophet's Deliberate Abstention from an Act Signify?", *Artuklu Akademi* 13/1 (May 2026), 71-92. https://doi.org/10.34247/artukluakademi.1757718

Abstract

Omission (tark), within the framework of Islamic legal methodology (usūl al-fiqh), constitutes a highly significant and comprehensive subject. Among the various types of evidence considered in determining Sharīʿah rulings, does the deliberate omission of certain acts by the Prophet (peace and blessings be upon him) occupy a distinctive position. This is because when the Prophet refrained from performing an act, despite having both the ability and the need to do so, and in the absence of any external impediment or legitimate justification-such conscious and intentional omission carries specific legal implications in the domain of fiqh. At times, this omission indicates the prohibition of an act, while at other times, it may suggest permissibility or simply imply that there is wisdom in abstention. Therefore, these types of omissions should be regarded as acts bearing Sharīʿah value, as they are capable of producing religious consequences such as reward or punishment. The Prophet's omissions have served as the basis for numerous subsidiary rulings, not only from the perspective of hadith studies but also within the context of usūl al-fiqh. This demonstrates that omission is not merely a historical observation but also a legislative element (tashrīʿī). Indeed, while the Prophet sometimes established legal rulings through practical actions, in other instances, he did so by deliberately abstaining from certain acts. This illustrates that legislation (tashrīʿ) occurs not only through performed actions but also through acts consciously avoided. However, the inadequate understanding of this type of evidence has, over time, led to the neglect of certain Sunnah pratics and even to their replacement by religious innovations (bidʿahs). For this reason, identifying the nature of the concept of Sunnah al-Tark, determining its position and evidentiary value within usūl al-fiqh, and analyzing its impact on contemporary legal issues constitute an urgent necessity. Consequently, prophetic omissions are not merely a theoretical matter, they represent an essential source and a significant form of evidence underpinning numerous legal rulings. This study aims to examine the subject of Sunnat al-Tark in all these dimensions.

Keywords

Fıqh, Prophet Muhammed, Sunnah, Tark, Bidʿah, Tashrīʿ, Usūl.

Higlights

- This study comprehensively examines the place of the Prophet's intentional non-performance of certain acts within the understanding of the Sunnah.
- The research elucidates the conceptual framework of Sunnat al-Tark (the Prophetic omission) in the disciplines of uṣūl al-fiqh (Islamic legal theory) and ḥadīth literature.
- The study demonstrates that the Prophet's refraining from a particular act does not, in every case, indicate a legally binding prohibition.
- The findings reveal that context, underlying cause, and intended purpose are decisive factors in evaluating omitted acts.
- The research further emphasizes that the Sunnah should be understood not only through the Prophet's performed acts, but also through his deliberate omissions.

Article Information

Article Type	Research Article
Reviewers	Two external reviewers / Double-blind
Date of Submission	04.08.2025
Date of Acceptance	01.02.2026
Date of Publication	31.05.2026
Plagiarism Checks	Done- intihal.net
AI Disclosure	No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study. All content of the study was produced by the authors in accordance with scientific research methods and academic ethical principles.
Ethics Committee Approval	This study does not require ethics committee approval, as it is based on data obtained through literature review and previously published sources. It is hereby declared that all scientific and ethical principles were observed during the preparation of the study, and that all referenced works have been properly cited in the bibliography.
Complaints	artukluakademi@artuklu.edu.tr
Conflict of Interest	No conflict of interest declared
License	The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 license.
Indexing Information	The journal is indexed in TrDizin DOAJ, EBSCO, ERIH PLUS, MLA, Ulrich's and ATLA.

Giriş

Sünnet, İslam hukukunun temel kaynaklarından biri olup yalnızca Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sözlü beyanlarını ve fiilî uygulamalarını değil, aynı zamanda bilinçli olarak terk ettiği fiilleri de kapsamına almaktadır. Bu bağlamda, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in bir fiili yapmaktan bilinçli olarak kaçınması, fıkıh usûlü açısından dikkatle ele alınması gereken önemli ve tartışmalı bir mesele olarak öne çıkmaktadır. Zira bu durum, terk fiilinin hüküm ifade edip etmediği, ediyorsa bu hükmün mahiyetinin mübah, haram ya da mekruh olma konusunda usûlcüler arasında ciddi tartışmalara yol açmıştır.

Klasik fıkıh anlayışında sünnet; söz (kavlî), fiil (fiilî) ve takrir (onay) olmak üzere üç ana kategoriye ayrılır. Ancak zaman içerisinde bu tasnif, daha detaylı alt başlıklara ayrılarak zenginleşmiştir. Bunlardan biri olan "sünnet-i terk", Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bir fiili gerçekleştirmemesi yahut onu bilinçli olarak yapmaktan kaçınması anlamında kullanılmaktadır. Şayet Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bir fiili gerçekleştirmesi önünde herhangi bir engel bulunmamasına rağmen, o fiil için gerekli sebep ve şartlar da mevcutken o eylemden bilinçli şekilde uzak durulmuşsa, bu durum "terk" kavramı çerçevesinde değerlendirilmekte ve fıkıh usûlüne dair önemli bir tartışma alanı oluşturmaktadır. Bu bağlamda sünnet-i terk, fıkıh usulünde delil olarak kullanılıp kullanılamayacağı noktasında çeşitli görüş ayrılıklarına konu olmuştur. Terkin mutlak anlamda bağlayıcı bir delil olduğu ileri sürülemediği gibi, tamamen değersiz bir veri olarak görülmesi de mümkün görülmemiştir. Aksine, terklerin bağlayıcılık düzeyi, bağlamı ve taşıdığı anlam çerçevesinde detaylı şekilde analiz edilmelidir. Bu doğrultuda Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bilinçli terkleri üzerinden hüküm çıkarılmasının sınırları, bağlayıcılık ölçütleri ve ibadet-hayat pratikleri açısından etkileri ayrıntılı bir şekilde ele alınmalıdır.

Sünnet-i terk konusunun hem usûl hem de fürû' açısından dikkate değer bir teşrî'î unsuru olarak görülmesinin temel nedeni, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) fiillerinin yalnızca yaptığı davranışlarla sınırlı kalmaması, yapmaktan kaçındığı eylemlerin de sünnetin önemli bir boyutunu teşkil etmesidir. Nitekim Nebevî sünnet, esas itibarıyla Hz. Peygamber'in (s.a.s.) davranış örüntülerine dayanır. Bu örüntüler ise hem aktif uygulamaları hem de bilinçli terkleri kapsar. Ayrıca terk meselesi maslahat, bid'at, eşyada asıl olan hüküm, şer'î yükümlülük ve makâsıd gibi fıkıh usulünün temel kavramlarıyla doğrudan ilişkilidir. Özellikle bid'at bağlamında, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bilinçli olarak terk ettiği bir fiilin, sonradan ortaya çıkması durumunda bunun kötü bir bid'at (bid'at-ı seyyie) olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği önemli bir metodolojik soruyu gündeme getirmektedir. Zira bid'at, normatif değil açıklayıcı ve tanımlayıcı bir kavram olup herhangi bir fiilin bid'at-ı hasene veya bid'at-ı seyyie olarak nitelendirilebilmesi, onun nas, eser, icmâ, kıyas gibi şer'î delillerle yahut genel ilke ve kaidelerle olan ilişkisine bağlıdır.

Bu makalede; sünnet-i terk kavramı tanımlanacak, delil değeri klasik ve çağdaş usul yaklaşımları çerçevesinde tartışılacak, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bilinçli olarak terk ettiği eylemlerin fıkhî anlamı analiz edilecek, farklı mezheplerin meseleye yaklaşımları mukayeseli olarak ele alınacak ve nihayetinde çağdaş fıkhî meselelerde terk verisinin nasıl değerlendirilebileceği ortaya konulacaktır.

1. Sünnet-i Terkin Kavramsal Çerçevesi:

1.1. Sünnet Kavramının Tanımı

Sünnet, kelime anlamı itibariyle "yol, yöntem, izlenen örnek, takip edilen yol, alışkanlık, davranış"[1] anlamına gelir. Bir kısım alimlere göre bazen Kur'ân'a karşılık gelen şeylere, bazen

[1] Muhammed b. Ebî Bekir b. Abdülkâdir er-Razî (ö. 666/1268), *Muhtâru's-sıhâh*, thk. Yûsuf Şeyh Muhammed, 5. Basım, (Beyrût-Saydâ: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1420/1999), 1/155; Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfiî

farza ve diğer beş hükme, bazen de bid'atin karşıtı olarak gelir.[2] Fıkıh usulünde ise sünnet: "*Hz. Peygamber'in (s.a.s.) kendisine uyulmak ve devam edilmek üzere yaptığı ya da söylediği şeylerdir*";[3] "*Hz. Peygamber'in (s.a.s.) söz, fiil ve takrirlerini içeren bir delil*";[4] "*Hz. Peygamber'in (s.a.s.) yazılmasını emrettiği ve Kur'an dışında söyledikleri sözleri*";[5] "*Hz. Peygamber'den (s.a.s.) mucize niteliğinde olmayan söz ve fiil olarak sadır olan şeylerdir*"[6] şeklinde tanımlanmıştır.

1.2. Terk Kavramı ve Şer'î Hükümle İlişkisi

Terk lafzı Arapça'da; bırakmak, bir şeyi atmak, boşaltmak, reddetmek, fırlatmak, kabul etmemek gibi[7] birçok anlama gelmektedir. Fıkıh usulünde terk, genellikle bir fiilin yapılmamasıyla ilgili olup hüküm ifade edip etmediği konusu tartışmalıdır.[8] Yapılan araştırmalar, fıkıh usûlü literatüründe "terk" kavramının genellikle müstakil bir başlık altında ele alınmadığını, daha çok "Hz. Peygamber'in (s.a.s.) fiilleri" bağlamında değerlendirildiğini ortaya koymaktadır. Usûl âlimlerinin önemli bir kısmı, terk fiilini doğrudan tanımlamaktan ziyade, onu "keff" (kaçınmak, uzak durmak) fiilinin bir türü olarak görmüş ve bu çerçevede dolaylı bir şekilde ele almıştır. Bazı usûlcüler ise "terk sünneti" kavramına yüzeysel düzeyde temas etmiş, terklerin kapsamı, bağlayıcılığı ve hüküm çıkarma sürecindeki yeri konusunda ayrıntılı bir açıklama sunmamışlardır. Hatta birçok klasik usûl eserinde terk fiiline doğrudan ya da dolaylı bir atıfta dahi bulunulmadığı görülmektedir. Dolayısıyla, terk kavramı fıkıh usûlünde sistematik ve müstakil bir konu olarak yeterince işlenmemiş; daha çok bağlam içinde anılmış ve değerlendirilmiştir. Terkin hüküm ifade edip etmediği, ediyorsa hangi şartlarda ne tür bir bağlayıcılık taşıdığı gibi soruların çoğu zaman teorik düzeyde açık bir cevabı bulunmamakta; bu durum da sünnet-i terk üzerine yapılacak müstakil araştırmaların gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Klasik eserler incelendiğinde terk tanımı hakkında kavramsal olarak iki yönelim vardır. Birincisine göre terk, mümkün olanı yapmamaktır. İster terk eden kişinin bir kastı olsun ister olmasın. Uyku veya gaflet hali örnek olarak verilebilir.[9] İkinci yönelime göre ise fiili işlemekten kendini alıkoymaktır.[10] Bu tanımlardan anlaşılan terk delili; Hz. Peygamber'in (s.a.s.) yapmaktan kaçındığı ve kasıtlı veya kasıtsız olarak yapılabilecek bir şeyin yapılmaması, Hz. Peygamber'in

İbn Manzûr (ö. 711/1311), *Lisânu'l-'Arab*, 3. Basım, (Beyrut: Dâru's-Sadr, 1414/1994), 13/226; Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısrî el-Minhâcî ez-Zerkeşî eş-Şâfiî (ö. 794/1392), *el-Baḥrü'l-muḥîṭ fî usûli'l-fıḳh*, (Dârü'l-Ketbî: 1414/1994), 6/5; Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî el-Hanefî (ö. 816/1413), *et-Ta'rîfât*, thk. Muhammed Sıddîk el-Minşâvî, (Kahire: Dâru'l-Fazîlet, t.y), 105; Ebû Bekr (Ebü'l-Beka) Takıyyüddîn Muhammed b. Ahmed b. Abdilazîz el-Fütûhî (ö. 972/1564), *Şerhu'l-Kevkebi'l-münîr*, thk. Muhammed ez-Zühaylî-Nezîh Hammâd, 3. Basım, 4 Cilt, (Riyâd: Mektebetü'l-Ubeykân, 1418/1997), 2/160.

2 Abdilazîz el-Fütûhî, *Şerhu'l-Kevkebi'l-münîr*, 2/160.

3 Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el-Cessâs (ö. 370/981), *el-Fusûl fi'l-Usûl*, thk. Uceyl Câsim en-Neşmî, 4 Cilt, (Kuveyt: Vizâratü'l-Evkaf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, 1414/1994), 3/235.

4 Ebü'l-Hasen (Ebü'l-Kāsım) SeyfüddînAlî b. Muhammed b. Sâlim es-Sa'lebî (ö. 631/1233), *el-İḥkâm fî usûli'l-ahkâm*, thk. AbdürrezzâkAfîfî, 4 Cilt (Riyâd: el-Mektebetü'l-İslâmî, ts), 1/169; Sadrüşşerîa es-Sânî Ubeydullāh b. Mes'ud b. Tâcişşerîa Ömer b. Sadrişşerîa el-Evvel Ubeydillāh b. Mahmûd el-Mahbûbî el-Buhârî (ö. 747/1346), *et-Tavzîh fi halli ġavâmizi't-Tenkîḥ*, thk. Veliyüddin Muhammet Salih Farfur, (Dımaşk: Dâru'l-Farfur, 1432/2011), 2/8.

5 İbnü'n-Neccâr, *Şerhu'l-Kevkebi'l-münîr*, 2/160.

6 Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfî es-Sübkî (ö. 771/1370), *el-İbhâc fî şerhi'l-Minhâc*, (Beyrût: Darü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1416/1995), 2/263.

7 Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvînî el-Hemedânî (ö. 395/1004), *Mücmelü'l-luġa*, nşr. Züheyr Abdülmuhsin Sultân, 2. Basım, (Beyrut: Müessetü'l-Risâle, 1406/1986), 1/147; İsmâil b. Hammâd el-Cevherî (ö. 400/1009'dan önce), *Sıhâhu'l-luġa*, thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr, 4. Basım, (Beyrut: Daru'l-'İlmi li'l-Melayin, 19987/1407), 4/1577; *el-Mu'cemü'l-vasît*, thk. Mecmau lügati'l-Arabiyye, nşr: İbrahim Mustafa, vd. (Kahire: Dârü'd-Da've, ts), 1/84.

8 Heyet, *el-Mevsû'atü'l-fikhiyye el-Kuveytiyye*, (Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, 1404/1983.), 11/198.

9 Ebü'l-Fazl Adudüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdilgaffâr el-Îcî (ö. 756/1355), *el-Mevâḳıf fî 'ilmi'l-kelâm*, (Beyrut: Alemu'l-kütüb, tsz), 157.

10 Heyet, *el-Mevsû'atü'l-fıḳhiyye el-Kuveytiyye*, 11/198.

(s.a.s.) yapabilecek iken yapmaktan kaçındığı fiiller olarak açıklanabilir.[11] Çağdaş araştırmacılardan Kutup Mustafa Sânû ise terki şu şekilde tanımlar: "Terk, ister kasıtlı ister kasıtsız olsun yapılabilen bir şeyi yapmaktan kaçınmaktır. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) terkleri de bu anlamdadır. Yani doğum gününü kutlamaktan kaçınmak, teravih namazını cemaatle kılmaktan kaçınmak gibi gücü yettiği halde belli gerekçelerle yapmaktan kaçındığı fiillerdir."[12] Buna göre terk fiilleri iki kısma ayrılır: Birincisi, kasıtsız terk olup açıkça salt bir olumsuzlamadır ve bu bizim için örnek alma konumunda değildir. İstidlal yöntemiyle çıkarım yapılmaz, dolayısıyla cevaza, kerahete ve tahrime delalet etmez. İkincisi ise kasıtlı terktir. O ise keff, imsak ve imtina diye tabir edilen terktir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) eylemleri hakkında örnek alınacak konumda olan terktir. Terk, tercih yoluyla bir fiili, sözü, takriri, uygun görmeyip kaçınmaktır.[13]

Bu bağlamda dikkat çekilmesi gereken önemli bir husus şudur: "terk delili" veya "terk sünneti"nden kasıt, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) belirli bir fiili kasıtlı olarak gerçekleştirmemesi ve bu fiilin, sahih rivayetlerde haramlık ya da kerahet ifade eden açık bir nehy ile yasaklanmamış olmasına rağmen selef-i salihîn tarafından da uygulanmaktan kaçınılmasıdır. Burada söz konusu olan terk, gelişigüzel bir ihmal değil kasıtlı, bağlamsal ve tercihe dayalı bir davranış biçimidir. Eğer terk, belli bir bağlamda ve bilinçli bir tercihle gerçekleştirilmişse, bu durum fıkhî açıdan bir delil olarak değerlendirilebilir. Ancak bu tür bir terk ne her zaman göz önünde bulundurulması gereken bir hüküm belirleyici olarak kabul edilmeli ne de bütünüyle görmezden gelinmelidir. Aksine, terk fiilleri bağlamına göre analiz edilmeli ve fıkıh usulü açısından dikkatle ele alınmalıdır. Bu noktada vurgulanması gereken bir diğer husus, her terk fiilinin aynı anlamı taşımadığıdır. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bir fiili yapmamış olması, her zaman o fiilin yasaklandığı veya hoş karşılanmadığı anlamına gelmez. Örneğin, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) mescitte ezandan sonra belirli bir nafile namazı kılmamış olması, bazı sahâbîler tarafından bu namazın meşrû olmadığı şeklinde yorumlanmışken diğer sahâbîler bunu sadece kişisel bir tercih olarak değerlendirmiştir. Dolayısıyla terkin anlamı bağlamına, zamanına, şartlarına ve rivayetlerin bütününe göre değişkenlik arz etmektedir.

İbn Teymiyye (ö. 728/1328) terk delinin mahiyetine yönelik prensibi şu şekilde ortaya koyar: "*Hiç kimse Hz. Peygamber (s.a.s.) ve ileri gelen sahâbenin hamamlarda yıkanmamaları sebebiyle hamamlara girmemenin müstehâb olduğunu veya hamama girmenin istenen bir fiil olmadığını ileri süremez. Çünkü bu durum ancak hamamlara girip yıkanma imkânı olmasına rağmen girmekten kaçınmaları yahut girebilecekleri halde girmemeleri durumunda delil niteliği taşır. Hâlbuki Hz. Peygamber (s.a.s.) dönemde hamam olmadığından bu durum terk deliline konu olmayacaktır.*"[14]

Konuyla ilgili önemli noktalardan biri, bid'at ile terk delilinin birbirine karıştırılmaması gerektiğidir. Bid'at; Hz. Peygamber'den (s.a.s.) sonra ortaya çıkan ve dinle ilgili olup ilâve veya eksiltme özelliği taşıyan her şeydir.[15] Terk delili veya sünnet-i terkise; Hz. Peygamber' in (s.a.s.) bir şeyi yapmaması, selef-i sâlihînin de rivayetlerde haramlığını ya da kerahetini gerektirecek bir nehy bulunmamasına rağmen o şeyi yapmaktan kaçınmalarıdır. Konu bağlamında nebevî terk, özellikle dikkatle ele alınması gereken önemli bir kavramdır. Zira burada kastedilen, Hz. Peygamber'in

---

[11] Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Züraîed-Dımaşkī el-Hanbelî (ö. 751/1350), *İ'lâmü'l-muvaḳḳı'în 'an rabbi'l-'âlemîn*, thk. Taha Abdurrauf Sa'd, (Beyrut: Dârul'l-Ceyl, 1973), 2/389-390; Kutup Mustafa Sânû, Mu'cemü mustalahâti usûli'l-fıkh, (Dımeşk: Dârü'l-Fikri'l-Muâsır, 1420/2000), 132.

[12] Kutup Mustafa Sânû, *a.g.e.*, 132.

[13] Aşkar, Muhammed Süleyman. *Ef'âlu'r-Resûl ve delâletuha ale'l-ahkâmi'ş-şer'iyye*, 2 Cilt. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2003/1424/), 2/45-46.

[14] Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî (ö. 728/1328), *Mecmû'ufetâvâ*, thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım, (Medine: Matbaatü Melik Fahd li-Tabâati'l-Mushafi'ş-Şerîf, 1416/1995), 21/313.

[15] Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî eş-Şâtıbî el-Gırnâtî (ö. 790/1388), *el-İ'tisâm*, thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasen, 2. Basım, (Amman: ed-Dâru'l-Eseriyye, 1458/2007), 1/43.

(s.a.s.) herhangi bir fiili gerçekleştirme imkânına sahip olduğu hâlde, söz konusu fiilden kasıtlı bir şekilde uzak durmasıdır. Terkin gerçekleştiği anda fiili gerçekleştirmeyi gerektiren bir muktezî (gerekçe, sebep) bulunabilir ya da bulunmayabilir. Bu çerçevede yapılan tanım, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) tüm terklerini kapsayıcı nitelikte olup sünnet-i terkin sınırlarını tayin etmek açısından önemlidir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bu şekildeki terkleri, bağlamına göre farklı hükümler içerebilir. Terke konu fiillerden bazıları vacip veya müstehap, bazıları haram ya da mekruh, bazıları ise mubahtır. Dolayısıyla "sünnet-i terk" olarak bilinen, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) gerçekleştirmediği ve yapmasına mani herhangi bir engel bulunmayan fiiller bu çok yönlü tanımlamanın kapsamına girer.

Sünnet-i terk bağlamında hadis literatürü incelendiğinde sahâbenin Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bu tür terklerine büyük önem atfettiği görülmektedir. Bu durum, terkin sahâbe nezdinde normatif bir anlam taşıdığını ve sünnet kapsamında değerlendirildiğini göstermektedir. Ancak buna rağmen, birçok fıkıh usulcüsü terk meselesini müstakil olarak ele almamış; Hz. Peygamber'in (s.a.s.) fiilleri kapsamında değerlendirerek fiil ile aynı hüküm çerçevesinde anlamlandırmıştır. Bu yaklaşımı açıklayanlardan biri de İmam Şâtıbî'dir (ö. 790/1388). Ona göre terkin fıkhî anlamda müstakil bir yöntemsel çerçevede değerlendirilmemesi, terklerin fiillerle aynı epistemolojik statüde görülmesinden kaynaklanmaktadır.

Terk kavramının şer'î hükümle ilişkisi ise fıkıh usulü açıdan şu şekilde izah edilebilir: Eğer Şâri' (Allah veya Peygamber) bir fiilin yapılmasını kesin ve bağlayıcı bir şekilde talep ediyorsa o fiil farz veya vacip; aynı şekilde bir fiilin terk edilmesini kesin ve bağlayıcı bir şekilde istiyorsa, o fiil haram kabul edilir. Fiilin yapılması yönündeki talep kesin ve bağlayıcı değilse mendup, yasaklama bağlayıcı değilse mekruh; fiilin yapılması ile yapılmaması arasında eşitlik söz konusuysa bu durum ibâha hükmünü doğurur.[16] Bu kuramsal yapı, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) terklerinin taşıdığı anlamın, bağlayıcılık düzeyinin ve hüküm belirleme kapasitesinin ne şekilde anlaşılması gerektiğine dair önemli bir usûlî çerçeve sunmaktadır.

Terk, fiil olması itibariyle teklifle ilgilidir. Zira mükellefin fiillerine yönelik nehiy, menetmek anlamına gelen terki gerektirir. Yani kişinin bir şeyi yapmaya yöneldiği anda o şeyi yapmaktan alıkoymasıdır ki bu da zaten bir fiildir. Bu görüş usulcülerin çoğunun görüşüdür. Terkin fiil olduğunu savunanlara göre terk, nehyin sonucundandır. Nehiy de tekliftir. Teklif ise sadece mükellefin gücü dahilinde olan şeylerle yerine getirilebilir.[17] Terk, şer'î hükmü gösteren bir vesile/vasıta olabilir. Kârâfî (ö. 684/1285) şöyle der: "Beyan, yazı ve işaret gibi söz veya fiillerle olabileceği gibi terk ile olabilir. Terk ile haram, mekruh ve mendup beyan edilebilir.[18]

2. Sünnet-i Terk'in Tarihi Kökenleri ve Sahabe Uygulamaları

2.1. Sahabenin Sünnet-i Terk Anlayışı

Usulcüler Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bir amaca yönelik fiilleri teşrî değeri bakımından mübah, müstehab, vacip ve farz şeklinde dört kısımda mütalaa ettikleri gibi İslâm hukukunun kaynağını teşkil edenlerle etmeyenler şeklinde üç kısma ayırmışlardır. Konumuzla ilgili kısım, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bir beşer olarak yaptığı yeme, içme, giyinme, uyuma, oturup kalkma gibi fiillerdir. Bu kısma dahil fiiller, bir hukuk kaynağı teşkil etmez; bu fiillerin örnek alınması ve onlara uyulması gerekmez. Çünkü onlar Hz. Peygamber'den (s.a.s.) bir peygamber sıfatıyla değil,

[16] Vehbe Zühaylî, *Usûlü'l-fıkhi'l-İslâmî*, (Dımaşk: Dârü'l-Fikr , 1418/1998), 1/44-45.
[17] Heyet, *el-Mevsû'atü'l-fıḳhiyye el-Kuveytiyye*, 11/198.
[18] Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdirrahmân el-Mısrî el-Karâfî (ö. 684/1285), *Şerhu Tenkîhi'l-fusûl fî ihtisâri'l-Mahsûl,* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1424/2004), 278-279.

insan olması sıfatıyla sâdır olmuştur.[19] Bununla birlikte Sahabe, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) söz ve fiilleri kadar yapmadığı şeyleri de dikkatle gözlemlerdi. Hatta onun herhangi bir davranışı terk etmesinin, -bilhassa ibadetlerde- belirli bir hükmü taşıyabileceğini düşünürdü. Bu durum, sahabenin rivayetlerinde açıkça görülmektedir. Örneğin, Abdullah b. Ömer'in (ö. 73/693) belirli davranışları yapmaktan kaçınması, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) aynı davranışı terk etmiş olmasından kaynaklanır. Sahabe, bu terkleri sadece bireysel bir tercih değil, şer'î bir yönlendirme olarak algılardı. İbn Ömer'in bu yaklaşımı şeklî bakış ve yaklaşımı temsil etmektedir. Bu yaklaşım sahabenin, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) yaptığı bir davranış sebep, illet, hikmet ve maksadına bakmaksızın aynen gördükleri gibi yapma eğilimlerinden kaynaklanmaktadır. Bu eğilimler ise Hz. Peygamber'in (s.a.s.) çeşitli alanlarda ortaya koyduğu davranışlara ve sahabenin algılayışlarına göre bazen onu taklit etme, bazen de ona teşebbüh, yani benzemeye çalışma şeklinde ortaya çıkmıştır.[20]

Şeklî bakışın diğer bir örneği, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) altın bir yüzük edindiğini gören sahabenin altın yüzük edinmesi ve onu çıkartıp attığında onların da yüzüklerini atmalarıdır. Sonra o, gümüşten bir yüzük edinince, onu gören sahâbîler de gümüş yüzükler edindiler.[21] Yine ikram edilen kabak yemeğini Hz. Peygamber (s.a.s.)'in iştahla yediğini gördükten sonra kabağı sevmeye başladığını söyleyen Enes b. Malik (ö. 93/711-12), kabak yerken "be hey bitki! Seni sadece Hz. Peygamber (s.a.s.) sevdiği için seviyorum"[22] diyordu.

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sünnetini anlama ve uygulamada şeklî bakış ve yaklaşımı temsil eden olduğu gibi Hz. Aişe (ö. 58/678), Hz. Ömer (ö. 23/644) ve Abdullah b. Mes'ud (ö. 32/652-653) gibi sebep, illet, hikmet, bağlam ve maksadı dikkate alan sahâbede mevcuttu. Bu anlayış sahipleri sünnetin temel ilkeler çerçevesinde anlaşılmasına özen göstermişlerdir. Bu yaklaşımın öncülerinden biri olan İbn Mes'ud Hz. Peygamber'in (s.a.s.) övgüsüne mazhar olmuştur. Nitekim O, "*Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'e uyunuz*" dedikten sonra "*İbn Mes'ud'a da uyunuz*" demiştir.[23] Abdullah b. Mes'ud, rivayet edilen her hadisi tereddütsüz kabul etmeyen ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) tüm fiillerini doğrudan sünnet kapsamına dahil etmeyen bir sahâbî olarak öne çıkar. Hadislerin anlaşılmasında istinbât ve fıkıh yetkinliğini merkeze alan Abdullah b. Mes'ud, rivayetleri Kur'ân-ı Kerîm'in ilkeleri ve İslâm'ın temel esaslarıyla uyumlu bir çerçevede yorumlamaya büyük hassasiyet göstermiştir.[24] Rivayet ile akıl yürütmeyi birbirinden bağımsız düşünmeyen İbn Mes'ud, reyden yoksun rivayetin ve rivayetten yoksun reyin eksik olacağını belirtmiş; akıl ile naklin birlikte işletilmesinin zaruretine dikkat çekmiştir."[25]

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) "*Ey Âişe! Bil ki kıyamet gününde en şiddetli azaba uğrayacak kimseler, Allah'ın yarattıklarını taklit edenlerdir*"[26] buyurmuştur. Bunun üzerine Hz. Âişe, söz konusu kumaşı kestiklerini ve ondan bir ya da iki minder yaptıklarını ifade etmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.)bu uyarısının ciddiyetini derin bir şekilde idrak eden Abdullah b. Mes'ud ise bir evde suret (resim) gördüğünde, içeriye girmemek ve geri dönmek suretiyle tepkisini ortaya koymuştur.[27] Onun bu

[19] Ebû Bekr Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ebu Sehl Ahmed es-Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, thk: Refîk el-Acem, (Beyrut: Daru'l-Marife, 1418/1997), 2/87; Ebü'l-Vefâ Alî b. Akîl b. Muhammed b. Akîl el-Bağdâdî (ö. 513/1119), *el-Vâzıh fî usûli'l-fıkh*, thk. Abdullah Abdülmuhsin et-Türkî, (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1420/1999), 4/126.

[20] Bünyamin Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Kur'ân Araştırmaları Merkezi Yayınları, (İstanbul: Temmuz 2020), 17.

[21] Buhârî, "Libâs", 46 (No: 5866).

[22] Bünyamin Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, 20.

[23] Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *el-Câmi'u's-sahîh*, (Riyad: Dâru's-Selâm, 1430/2009),"Menâkıb", 34, No: 3805).

[24] Ebû Abdillah Muhammed b. Yezid b. Maceh el-Kazvînî, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnavût vd. (Beyrut: Müessetü'r-Risâle, 1430/2009), "Sünne", 3, (No: 23).

[25] Ahmet Yaman, "Abdullah b. Mes'ud'un Hanefî Mezhebinin Oluşumundaki Rolü", *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi*, 2, 2004, s. 11.

[26] Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, (Dımaşk: Dâru İbni Kesîr, 1423/2002), "Libâs", 91, (No: 5954).

[27] Buhârî, "Nikâh", 76, (No: 5181).

tavrı, suretler hususunda sünnetin sergilediği yaklaşımın sahâbe nezdindeki yansıması olarak değerlendirilmektedir.

2.2. Terkin Sebeplerini Anlama Gayreti

Sahabe, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bir fiili neden terk ettiğini anlamaya çalışırdı. Eğer bu terk, bir yasaktan kaynaklanıyorsa hüküm haramlık olarak anlaşılırdı. Ancak bazı terklerin sadece kolaylaştırma, örf ya da zamanın şartları gibi hikmetlere dayandığı da göz önünde bulundurulurdu. Örneğin, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) çeşitli dönemlerde bazı uygulamaları değiştirerek terk etmiş olması, sahabe tarafından bağlama göre yorumlanırdı. Yukarıda aktarıldığı üzere sünnet-i terk konusunda sahabe arasında da farklı anlayışlar oluşmuştur. Bazıları, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) yapmadığı her şeyin kesinlikle yapılmaması gerektiğini savunurken; bazıları onun terklerinin, bağlamdan bağımsız olarak genelleştirilemeyeceğini düşünürdü. Bu farklılıklar, mezheplerin sünneti yorumlayış biçimlerine de etki etmiştir.[28]

3. Fıkıh Usûlünde Sünnet-i Terkin Delil Değeri

3.1. Fıkıh Usûlünde Delil Olarak Terk

Usûlcüler, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bir şeyi yapmamasının hüküm ifade edip etmediği üzerinde tartışmışlardır. Bazı usûlcüler, "terk, sükûtî bir sünnettir"[29] diyerek bunu açık bir delil olarak görmezken bazıları ise terk edilen fiilin bağlamına ve uygulamalarına bakarak hüküm çıkarılabileceğini söylemiştir.[30] Özellikle Hanbelî geleneğinde sünnet-i terkin delil değeri tartışmalıdır.[31]

Hz. Peygamber'in (s.a.s.)herhangi bir fiili gerçekleştirmemiş olması dolayısıyla "bu bir bid'attir" şeklindeki genellemeci yaklaşım, fıkıh usûlü açısından geçerli bir hüküm yöntemi değildir. Usûl âlimleri için esas teşkil eden unsur, bir uygulamanın varlığı ya da yokluğu değil; o uygulamanın muhtevası ve şer'î ölçülere uygunluğudur. Zira muhteva, şekilden ve biçimsel uygulamalardan daha önemlidir ve hükmün belirleyici unsurudur. Bu bağlamda, Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminde veya sahabe asrında herhangi bir fiilin belirli bir formda icra edilmemesi, o fiilin mutlak olarak reddedilmesini gerektirmez. Örneğin, Hz. Peygamber (s.a.s.) hakkında sahâbenin düzenli çeşitli törenler tertip etmemiş olması, onun methiyle ilgili herhangi bir etkinliğin bid'at sayılmasını gerektirmez. Zira sahâbe, Hz. Peygamber'e (s.a.s.) karşı duydukları muhabbeti kasidelerle, methiyelerle ve duygusal ifadelere yer veren sözlerle ortaya koymuşlardır. Bu da göstermektedir ki muhteva itibariyle Hz. Peygamber'e (s.a.s.) duyulan sevgi ve onu anma geleneği sahabe döneminde de mevcuttu; farklı olan yalnızca uygulamaların şeklidir. Bu durum, usûl âlimlerinin yeni ortaya çıkan meseleleri nasıl değerlendirdiklerini de göstermektedir.[32] Usûlcüler, kazâya-i a'yân veya nevâzil olarak adlandırılan ve Hz. Peygamber'den (s.a.s.) sonra zuhur eden meseleleri yalnızca yeni ve sonradan ortaya çıkmış olmaları (bid'at) bakımından hükme bağlamazlar. Bilakis, bu tür konularda şer'î deliller ve usul ölçütleri çerçevesinde bir

---

[28] Dar el-İftâ el-Mısriyye (DİM), "Medâhüciyyeti terki'n-Nebî ʿAleyhi's-salâtü ve's-selâm li'l-fiil" (Erişim 12 Kasım 2025), https://dar-alifta.org/ar/fatwa/details

[29] Aşkar, *Ef'âlu'r-Resûl*, 2/71.

[30] İslâm hukukunda terk'in teşri' değeri için özellikle şu iki çalışmaya bkz: Cengiz Mehmet - Orhan Çeker, Mütekellimîn (Şâfiîyye) Usûlünde Beyân Nazariyesi, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2021, sayı: 38, s. 25-28; Cengiz Mehmet, İslâm Hukuku Usûlünde Beyân Teorisi, İlâhiyât Yayınları, Ankara 2024, s. 105-112.

[31] Ebü'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdirrahmân Receb el-Bağdâdî ed-Dımaşkī (ö. 795/1393), *Fazlü 'ilmi's-Selef 'alâ 'ilmi'l-halef*, thk. Muhammed b. Nâsır el-Acmî, (yy. 1406/1985), 51.

[32] Ebü'l-Mehâsin Takıyyüddîn EbûBekr b. Alî b. Abdillâh b. Hicce el-Hamevî (ö. 837/1434), *Şerḥu Kasîdeti Bânet Sü'âd*, nşr. Ali Hüseyin el-Bevvâb, (Riyad: Mektebetü'l-Ma'ârif, 1406/1985), 23-64; Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer (ö. 852/1449), *Fetḥu'l-bârîbi-şerhi Ṣahîhi'l-Buhârî*, (Beyrut: Darü'l-marife, 1379/1959), 7/261, 8/129.

değerlendirme yaparlar. İlgili uygulama nas, icmâ, kıyas veya genel şer'î kaidelerle uyum içinde ise, tarihsel olarak daha önce benzeri görülmemiş dolayısıyla sonradan ortaya çıkmış bir mesele olsa dahi, bu durum dini olarak meşruiyetine engel teşkil etmez. Buna karşılık, ilgili fiil şer'î ilkelere açıkça aykırı ise, sadece geçmişte uygulanmamış olması bakımından değil, esasen bu aykırılık nedeniyle reddedilir. Dolayısıyla herhangi bir fiil, yalnızca "yeni" olduğu gerekçesiyle reddedilemeyeceği gibi, Hz. Peygamber (s.a.s.) veya dört halife tarafından yapılmamış olması da o fiilin haram ya da bid'at sayılması için yeterli bir gerekçe oluşturmaz. Usûl âlimlerinin yaklaşımında fiilin ne zaman ortaya çıktığından ziyade, taşıdığı anlamı, amacı ve şer'î ölçülerle uyumu temel belirleyici unsurlardır. Bu yönüyle, nebevî terke dayalı olarak bir fiili mutlak şekilde bid'at ilan etmek, usule uygun bir yaklaşım değil; bağlamdan kopuk ve yüzeysel bir değerlendirme olur.[33]

Gazzâlî (ö. 505/1111) teklifin muktezası başlığı altında teklifin gerektirdiği şeyin ne olduğu ile terkin bilgi değerinin ne olduğu hakkında şunları aktarır: Mütekellimlerin çoğunluğuna göre teklifin gerektirdiği şey yeltenme veya uzak durmaktır. Bunların her biri kulun kesbidir. Buna göre orucun emredilmesi, yeme-içme ve cinsel ilişkiden uzak durmanın emredilmesi demektir. Uzak durma ise karşılığında sevap verilen bir fiildir. Zina etme ve içki içmenin yasaklanmasının gerektirdiği de bunların zıtlarından birini işlemektir ki bu da "terk" demektir. Bu suretle kişi, kendi fiili olan terk karşılığında sevap kazanmış olur.[34] İlk dönem alimlerinin bir şeyi terk etmeleri o şeyin haram kılındığına delalet etmez. İbn Hacer el-Heytemî (ö. 974/1567) bu konuda şöyle der: "*Şer'i bir dayanağı olan herhangi bir şey, selef yapmamış olsa bile bidat değildir. Çünkü onların bir şeyi yapmayı terk etmeleri, o dönemde kendilerine ait bir özür sebebiyle olabilir veya terk, yapmaktan daha faziletli görülmüş olabilir. Yahut seleften hiç kimseye o fiilin yapıldığı ulaşmamış olabilir. Terk, tahrimi gerektirmez; terk edilen şeyi yapmanın caiz oluşunu gerektirir.*"[35] Hanefi usulcülerden Cessâs (ö. 370/981) terkin bilgi değeri hakkında şunları aktarır: "*Hz. Peygamber'in (s.a.s.) fiilini, o fiilin bizim tarafımızdan bir îcap veya tavsiye olduğuna dair bilgi olmadan kabul etmek doğru değildir. Çünkü eğer biz, bir fiili zorunlu (farz) ya da tavsiye edilen (sünnet) olarak kabul edersek, bununla onun bizden bunu istediğine hükmetmiş oluruz. Oysaki biz, ancak açık bir nass veya delil ile Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bunu istediğini söyleyebiliriz. Sadece fiilin varlığı, onun bu iradesini ortaya koymaz.*"[36]

Usulcüler, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) fiillerinin haddi zatında sadece ibâhayı gösterdiğini aktarırlar. Yani Hz. Peygamber (s.a.s.) bir şeyi yapmayı terk ettiğinde tahrîmi ispat eden bir nas yoksa bu durum, tahrime delalet etmez. Çünkü fiil haddi zatında ibâha dışında bir vasfı gerektirmez. Fakat "اكتب" "üktüb" gibi lafızlar, aksine bir karine olmadıkça vaz'î olarak vücûba delalet eder.[37] Bu meyanda İbn Kudâme (ö. 620/1223) şöyle der: "*Eşya da asıl olan mübah olmasıdır. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bir şeyi terk etmesi kerahete delâlet etmez; çünkü o, bazen mübah olan şeyleri terk ettiği gibi bazen de onu yerine getirmiştir/yapmıştır.*"[38] Son olarak Tilimsânî (ö. 771/1370) Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bir şeyi terk etmesi, o şeyin terk edilmesinin meşru olduğuna, en azından

---

33 Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, thk: Ebu Ubeyde İbn Hasan, 8 Cilt. (Suûdi Arabîstân: Dâru İbn Affân, 1997/1417), 3/157.

34 Gazzâlî, *el-Müstasfâ / İslam Hukukunda Deliller ve Yorumlar Metodolojisi*, 2 Cilt. Çev. Yunus Apaydın. (Kayseri: Rey Yayıncılık, 1994), 1/128.

35 Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Heytemî es-Sa'dî (ö. 974/1567), *el-Fetâva'l-Hadîsiyye*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, t.y.), 281.

36 Cessâs, *el-Fusûl*, 3/217.

37 Ebû Alî Ahmed b. Muhammed b. İshâk eş-Şâşî (ö. 344/955), *el-Usûl ve bi-hamişihi Umdetü'l-Havâşî*, (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-'Arabî, 1402/1982), 1/120; Serahsî, *Usul*, 1/30, 34, 37; İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknüddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî (ö. 478/1085), *el-Burhân fî usûli'l-fıkh*, thk. Salah b. Muhammed Uveyde, 2 Cilt, (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997), 1/68; Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf eş-Şîrâzî (ö. 476/1083), *et-Tebsıra fî usûli'l-fıkh*, thk. Muhammed Hasan Heyto, (Dımaşk: Dâru'l-fikr, 1983/1403, 24.

38 Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâîlî el-Makdisî (ö. 620/1223), *el-Muğnî*, thk. Tâhâ Muhammed, 10 Cilt, (Kahire: Mektebetü'l-Kahire, 1390/1970), 1/104.

vacip olmadığına delalet eder dedikten sonra konuya şöyle devam eder: "*Delâlet bakımından bir fiili terk etmesi de onun fiillerine dâhil edilmektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) fiili ile o işin haram olmadığına istidlâlde bulunulduğu gibi terk etmesiyle de o işin vacip olmadığına istidlâlde bulunulur.*"[39]

Bu çerçevede ifade edilmelidir ki Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bir fiili terk etmesi, tek başına o fiilin haram olduğuna delalet etmez. Ancak bu değerlendirme, terk fiilinin herhangi bir karîne (bağlayıcı delil veya bağlamsal işaret) içermemesi durumunda geçerlidir. Zira bağlamdan soyutlanmış bir terk eylemi, usul açısından yeterli bir hüküm belirleyici değildir.[40] Bu, son derece önemli bir noktadır. Çünkü bir fiilin terk edilmiş olması tek başına ele alındığında -ki bu aslî olandır- terkin meşru, yani caiz olduğunu gösterir. Aynı zamanda, terk edilen fiilin terk edilmesinin vacip olması (dolayısıyla fiilin haram olması) anlamına da gelebilir. Usûlî açıdan sabit olan şer'î kaidelere göre, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bir fiili yapmış olması, yalnızca o fiilin haram olmadığını göstermez; aynı zamanda o fiilin vacip, müstehap, mubah ya da mekruh olabileceğine de işaret eder. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) farz olan beş vakit namazı yerine getirmiş, mendup olan nafile ibadetleri de icra etmiş; mubah kapsamındaki yeme-içme gibi dünyevî fiilleri gerçekleştirmiş; hatta bazı durumlarda ayakta su içmek gibi mekruh sayılan fiilleri de uygulamıştır. Bu da onun fiillerinin farklı hüküm kategorilerine işaret edebileceğini göstermektedir.[41] Aynı şekilde, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bir fiili terk etmesi de yalnızca o fiilin vacip olmadığını gösterir; bunun dışında o fiilin haram, mekruh, mubah veya mendup olması mümkündür. Diğer bir deyişle Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bazı fiilleri terk etmesi, tek başına bu terk fiilinin hükmünü belirleyici nitelikte değildir. Nitekim onun yalan söylemekten kaçınması, yalanın haram olduğuna;[42] abdest alırken israfı terk etmesi, israfın haram olduğuna;[43] keler (dab) etini yememesi[44] ise bu fiilin mubah olduğuna doğrudan delalet etmez. Her üç durumda da terk sözkonusu olmakla birlikte, bunların fıkhî hükümleri birbirinden farklıdır: biri haram, biri mekruh, diğeri ise mubahtır. Çünkü bu fiillerin hükmü, terk edilme olgusundan değil; Kur'an ve Sünnet'te yer alan diğer açık naslar ve karinelerden anlaşılmaktadır. Zira yalan söylemenin ve israfın haram oluşu ayet ve hadislerle sabit iken, Hz. Peygamber'in keler etini yememesi, kişisel tiksinme sebebine dayanan bir tercihi yansıtmakta ve söz konusu fiilin mubah olduğuna işaret etmektedir.

Şu halde bir fiilin sadece Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından terk edilmiş olması, eğer bu terk bir nas ile yani açık şer'î bir delille desteklenmemişse o fiilin haram olduğunu göstermez. Terkin en fazla ifade ettiği anlam, o fiilin terk edilmesinin meşru olduğudur. Ancak terk fiilinin haramlıkla hükme bağlanabilmesi, mutlaka o fiilin haram olduğuna dair açık bir delilin varlığını gerektirir.[45] Sonuç olarak şunu ifade etmek mümkündür: Terk fiili mutlak anlamda, yani herhangi bir kasıt, bağlam veya delilden soyutlanmış hâliyle değerlendirildiğinde terk edilen fiil hakkında söylenebilecek en üst düzey hüküm, onun mubah olduğudur. Bu durum, söz konusu fiilin yapılması ile terk edilmesi arasında mükellef açısından eşit mesafe bulunduğu, yani fiilin caiz olduğu anlamına gelir.

---

[39] Ebû Abdillâh eş-Şerîf Muhammed b. Ahmed b. Alî el-İdrîsî el-Alvînî et-Tilimsânî (ö. 771/1370), *Miftâhu'l-vüṣûl ilâ binâ'i'l-fürû''ale'l-usûl*, thk. Muhammed Ali Ferkûs, (Beyrut: Müessesetü'r-Reyhân, 1419/1998), 580.

[40] Serahsî, *Usul*, 2/89.

[41] Ebü'l-Feyz Ahmed b. Muhammed b. es-Sıddîk el-Gumârî (1902-1960), *Hüsnü't-tefehüm ve'd-derk li-meseleti't-terk*, (Kahire: Mektebetü'l-Kahire, 1423/2002), 11.

[42] Diyanet Vakfı Meali (Erişim 23 Aralık 2025), Âl-i İmrân 3/78; Ankebut, 29/68; Hac 22/30; Buhârî, "Edeb", 6, (No: 5976).

[43] Diyanet Vakfı Meali (Erişim 23 Aralık 2025), A'râf 7/31; İsrâ 17/27; Buhârî, İstikrâz, 19 (No: 2408).

[44] Buhârî, "Zebâih ve Sayd", 33, (No: 5536-5537); Müslim, "Sayd", 7, (No: 1944-1945).

[45] Gumârî, *Hüsnü't-tefehüm*, 22.

4. Terk ve Fiil Kavramları Arasındaki İlişki

Âlimler arasında emirde mükelleften istenen şeyin fiil olduğu konusunda ihtilaf yoktur.[46] Aynı şekilde, nehiyde istenen şeyin terk olduğu hususunda da bir görüş ayrılığı bulunmamaktadır.[47] Ancak, "terk" fiil midir, değil midir? meselesinde iki görüş ortaya çıkmıştır. Birinci görüşe göre terk, bir fiildir. Bu görüş, usulcülerin çoğunluğu tarafından kabul edilen görüştür. Bu görüşü kabul eden usulcülerin bir kısmı şunlardır: Cessâs (ö. 370/981);[48] Serahsî (ö. 483/1090 [?]);[49] Gazzâlî (ö. 505/1111);[50] Âmidî (ö. 631/1233);[51] Abdülazîz el-Buhârî (ö. 730/1330);[52] Sübkî (ö. 771/1370);[53] Fenârî (ö. 834/1431);[54] İbn Emîr Hâc (ö. 879/1474);[55] Attâr eş-Şâfiî (ö. 1250/1834);[56] Şevkânî (ö. 1250/1834).[57] Bu usulcüler her ne kadar terk fiildir görüşünde birleşmiş olsalar da nehiydeki teklifin (yükümlülüğün) neye taalluk ettiği konusunda ihtilaf etmişlerdir. Onlardan bir kısmı teklifin muhtevasının, nehyedilen şeyi terk etme değil bilakis nefsi o fiilden alıkoymak, yani kendini tutmak olduğunu,diğer bir deyişle teklifin taalluk ettiği şeyin nehyedilen fiil değil kişinin bizatihi kendisi olduğunu söylemişlerdir.[58] "*Din adamları ve âlimleri onları, günah olan sözleri söylemekten ve haram yemekten menetselerdi ya! İşledikleri (fiiller) ne kötüdür!*"[59] ayeti şu şekilde konuya delil olmaktadır: Allah (c.c.), yalan söz söylemeyi terk etmeyi ve haram yemekten sakınmayı "bir amel/fiil" olarak isimlendirmiştir. Amel ise, fiil anlamına gelir. Şinkîtî şöyle demiştir: Bu ayette yer alan "sunʿ" (صُنْع) lafzı, Arap dilinde mutlak fiil kavramına kıyasla daha özel bir anlam alanına sahiptir; bilinçli, kasıtlı ve iradeye dayalı bir eylemi ifade eder. Bu bağlamda Allah Teâlâ'nın bir emrin yerine getirilmemesini "sunʿ" kavramıyla nitelendirmesi, söz konusu terk edişin basit bir pasiflik ya da yokluk hali olarak değil, kasıtlı bir tercih ve iradî bir fiil olarak değerlendirildiğine işaret etmektedir.[60]

Diğer bir grup ise, nehyin taalluk ettiği şeyin, nehyedilen fiilin zıddı olan bir fiilin yapılması olduğunu savunmuştur. Yani, "hareket etme" denildiğinde, bu "hareketsiz kal" anlamına gelir. Bu görüşe göre nehiydeki teklifin muhatabı, terk etmenin kendisi değil, kaçınmanın vacip olmasıdır.[61]

İkinci görüşe göre ise terk, bir fiil değildir; teklifin muhatabı aslî yokluktur yani adem-i aslîdir. Bu görüşü benimseyenlerden biri Ebû Hâşim el-Cübbâî (ö. 321/933)'dir. Âmidî, (ö.

---

46 Şîrâzî, *el-Lüma' fî usûli'l-fikh*, thk. Muhammed Hasan Heyto-Yûsuf Ali Büdeyvî, (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1416/1995), 45; Mehmed b. Ferâmurz b. Ali Muhyiddin Hüsrevî, *Mir'âtü'l-usûl fî şerhi Mirkâti'l-vüsûl*, (İstanbul:Siraç Yayınevi, 2022), 91-92; Ebü'r-Rebî' Necmüddîn Süleymân b. Abdilkavî b. Abdilkerîm b. Saîd et-Tûfî el-Hanbelî (ö. 716/1316), *Şerhu Muhtasari'r-Ravza*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, (Suudi Arabistan: Vizaretü'ş-Şuûni'l-İslamiye ve'l-Evkaf ve'd-Daʿve ve'l-İrşad, 1419/1998), 2/348.

47 Ebû Ya'lâ el-Ferrâ Muhammed b. Hüseyin (ö. 458/1066), *el-Udde*, thk. Ahmed b. Ali. Seyr Mübareki, 5 Cilt. (Riyad:y.y. 1410/1990), 1/428; Cüveynî, *et-Telhîs*, thk. Abdullah Cûlem en-Nebâlî, 3 Cilt. (Beyrût: Dâru Beşâiri'l-İslâmiyye, 1996/1417), 1/250; Serahsî, *a.g.e.*,1/95; Molla Hüzrev, *Mirʾâtü'l-usûl*, 214.

48 Cessâs, *el-Fusûl*, 3/235.

49 Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 2/89.

50 Gazzâlî, *a.g.e.*, 1/128.

51 Âmidî, *el-İḥkâm*, 1/172.

52 Alâüddîn Abdülazîz b. Ahmed b. Muhammed el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr fî şerhi Usûli'l-Pezdevî*, (Beyrut: Darü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1418/1997), 3/101.

53 Subkî, *el-İbhâc*, 1/51.

54 Şemseddîn Muhammed b. Hamza, *Fusûlü'l-bedâyi'*, thk. Muhammed Hasen İsmail, (Beyrut: Darüʾl-Kütübüʾl-İlmiyye, 2006), 2/279.

55 Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Halebî, *et-Takrîrve't-tahbîr*, 3 Cilt, (Beyrut: Darüʾl-Kütübüʾl-İlmiyye, 1403/1983), 2/82.

56 Hasen b. Muhammed b. Mahmûd el-Attâr eş-Şâfiî, *Ḥâşiye 'alâ Şerhi'l-Celâl el-Mahallî 'alâ Cem'i'l-cevâmi'*, thk. Muhammed Muhammed Tâmer, (Beyrut: Dâruʾl-Kütübiʾl-İlmiyye, t.y.) 2/168.

57 Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî es-San'ânî el-Yemenî (ö. 1250/1834), *İrşâdü'l-fuhûli lâ tahkîki'l-hakmin 'ilmi'l-usûl*, thk. Ahmed İzzû İnaye, 2 Cilt. (Darü'l-Kütübi'l-Arabiyye: 1419/1999), 2/124.

58 Ebü'r-Rebî' Necmüddîn Süleymân b. Abdilkavî b. Abdilkerîm b. Saîd et-Tûfî el-Hanbelî (ö. 716/1316), *Şerhu Muhtasari'r-Ravza*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki, 3 Cilt, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1407/1987), 1/243.

59 Diyanet Vakfı Meali (Erişim 23Aralık 2025), el-Mâide 5/63.

60 Şınkîtî, Muhammed el-Emîn b. Muhammed el-Muhtâr b. Abdilkādir el-Cekenî, *Edvâʾü'l-beyân fî îżâhi'l-Kurʾân bi'l-Kurʾân*, (Lübnan: Dârü'l-fikr, 1415/1995), 6/48.

61 Serahsî, *Usul*, 1/78.

631/1233)[62] ve Tûfî (ö. 716/1316)[63] gibi bazıları bu görüşü açıkça ifade edenler arasındadır. Bu görüş şöyle temellendirilebilir: İstenilen şeyin terk edilmesi, bir fiil değil, aksine bir fiilin terkidir. Fiilin terk edilmesi, bir fiil değildir. Ayrıca; zina etmeyen bir kişi, zina karşısında gaflet içinde olsa bile övülmektedir; yani, zina ile ilgili olarak zina yapmamayı bilmeden de olsa hem şer'an hem de aklen övülmektedir. Zina yapmamayı düşünmemiş olsa bile bu durum onun övülmesine engel değildir. Dolayısıyla, yasaklama ile ilgili olan yükümlülük, yükümlü tarafından kasıtlı olarak hedeflenmelidir. Bir şeyin kasıtlı olarak hedeflenmesi, öncelikle onun tasavvurunu gerektirir. Bir şeyin karşıtını düşünmeden onu tasavvur etmek imkânsızdır. O halde, zina yapmayanın övülmesi ve onun terk edilmesi ile ilgili yükümlülük, yalnızca yokluk ile ilgilidir.[64]

5. Sünnet-i Terk'in Gerekçeleri: Muktezî ve Mânî' Unsurlar Bağlamında Teşriî Tahlil

Bir fiili terk etmenin muhtemel gerekçeleri üç temel durum şeklinde tespit edilebilir. Birincisi; fiili gerektiren bir sebep (muktezî) bulunmaması, fiilin bu nedenle terk edilmesidir. İkincisi; böyle bir sebep mevcut olsa bile, fiili gerçekleştirmeye engel bir durum (mânî') olduğundan fiilin terk edilmesidir. Üçüncüsü ise fiilin yapılmasını gerektiren sebep mevcut olup hiçbir engelin de bulunmaması hâlinde fiilin terk edilmesidir.

Birinci duruma, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) zekât vermeyi reddedenlerle savaşmaması örnek verilebilir. Bu durumun gerekçesi fiili gerektiren herhangi bir sebebin mevcut bulunmamasıdır. Çünkü bu mesele onun vefatından sonra irtidat (dinden dönme) hadisesiyle ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla hiç kimse, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) onların üzerine savaş açmamış olmasını onlarla savaşmanın meşru olmadığına delil gösteremez.[65] Bir başka örnek Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hamama girmemesi meselesidir. İbn Teymiyye hamama girmenin hükmünü açıklarken şöyle demiştir: "*Hiç kimse, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hamama girmemiş olmasını hamama girmenin mekruh olduğuna ya da müstehap olmadığına delil getiremez. Bu, ancak onun bilinçli bir şekilde hamama girmekten kaçındığı, onu terk etmeyi kastettiği yahut girmesi mümkün olduğu hâlde girmediği takdirde delil olabilirdi. Halbuki o dönemde yaşadıkları beldelerde hamam yoktu. Dolayısıyla, onun hamama girmemesi fiilini, hamama girmenin mekruh olması veya müstehap olmamasına bağlamak; bu fiilin şartı olan imkânın (hamam bulunmasının) yokluğuna bağlamaktan daha öncelikli değildir.*"[66] Bu durum, Allah Teâlâ'nın yeryüzünde yarattığı çeşitli yiyecek, giyecek, binek ve mesken çeşitleri için de geçerlidir. Çünkü bunların her türü Hicaz bölgesinde mevcut değildi. Dolayısıyla, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) her tür gıdayı ya da meyveyi yememiş olması, onların hükmüne dair bir delil teşkil etmez.

İkinci duruma örnek olarak Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Kur'ân-ı Kerîm'i mushaf hâline getirmeyişi gösterilebilir. Zira o dönemde vahiy henüz kesilmemişti ve bu nedenle mushaf hâline getirme süreci artma veya eksilme ihtimaline açık bulunuyordu. Aynı şekilde Hz. Peygamber (s.a.s.) Kâbe'nin yıkılarak Hz. İbrahim'in temelleri üzerine yeniden inşa edilmesini de terk etmiştir. Nitekim Buhârî ve Müslim'de Hz. Aişe'den rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "*Kavmim henüz câhiliyeden yeni çıkmamış olsalardı, Kâbe'yi yıkıp İbrahim'in temelleri üzerine yeniden inşa ederdim.*"[67] Burada da görüldüğü üzere bu fiilin terk edilmesinin sebebi, yeni

[62] Âmidî, *el-İḥkâm*, 1/147
[63] Tûfî, *Şerhu Muhtasari'r-Ravza*, 1/243.
[64] Mubarek b. Salim, *Turûku'n-Nebî*, 74.
[65] Faysal b. Dâvûd b. Süleyman, "et-Terk, Aksâmuhu ve Eseruhu fil Ahkâm", nşr. Câmi'atu Ayn Şems, Külliyetü't-Terbiye, *Mecelletü'l-kırâetive'l-ma'rifetü*, (Kahire: 2009), 222.
[66] İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, 21/313-314.
[67] Buhârî, "Hacc", 42, (No: 1586); Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî (ö. 261/875), *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Nazar Muhammed Feryâbî, (Riyad: Darü't-tıbâ, 1427/2006), Müslim, "Hacc", 69, (No:1333).

İslam'a girmiş kimseler arasında bir fitneye veya onların dinden uzaklaşmalarına sebep olabilecek bir fesadın ortaya çıkması endişesidir. Hz. Peygamber (s.a.s.) bir şeyi, ümmetine farz kılınır endişesiyle terk etmiş olabilir. Şöyle ki o, fiili yapmayı gerektirecek bir sebep olduğu halde onu yapmaya engel bir durum nedeniyle terk etse bu, ilgili fiilin yasaklandığını göstermez. Şayet engel ortadan kalkarsa terk etmiş olduğu fiil meşru olup sünnete aykırı da olmaz. Örneğin ashâb-ı kiram, Hz. Peygamber'le (s.a.s.) beraber teravih namazını kılmak üzere toplandığında efendimiz teravihi kıldırmayı terk etmiştir.[68]

Fiillerin terk edilmesindeki mânî'ler farklı türlerde olabilir. Yahut terk edilen fiilin bir engel sebebiyle örfen veya alışkanlık bakımından terk edilmiş olması mümkün olabilir. Örneğin Hz. Peygamber'e (s.a.s.) kızartılmış bir (dab) keler ikram edildiğinde önce yemek için elini uzatmış, "bu kelerdir" denmesi üzerine de onu yemekten vazgeçmiştir. "*Bu haram mı?*" diye sorulunca da "*hayır, haram değil. Ancak benim büyüdüğüm çevrede bunu yemek adetten değildir. Bu yüzden onu mekruh görüyorum.*" demiştir.[69] Buhari ve Müslim'de geçen bu hadis, iki şeye delâlet eder:

a) Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bir şeyi yapmaya yöneldikten sonra vazgeçmesi, onun haramlığını göstermez.

b) Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bir şeyi tiksindirici bulması, onun haramlığına delalet etmez.

Bazı mânî'ler ise Hz. Peygamber'e (s.a.s.) özgü özel sebeplerden kaynaklanabilir. Mesela, Câbir b. Abdullah'tan (r.a.) rivayet edildiğine göre, içinde çeşitli yeşillikler bulunan bir yemek kabı getirilmiş, Hz. Peygamber de (s.a.s.) içerisindeki bitkilerin kokusunu almış ve içeriği hakkında bilgi istemiştir. Bilgi aldıktan sonra yemeği bazı sahâbelere sunmuş, ancak onların yemekten hoşlanmadıklarını fark ettiğinde şöyle buyurmuştur: "*Ye, çünkü ben meleklerle konuşuyorum.*"[70] Aynı şekilde, Hz. Ali'nin kızı Ümmü Külsûm'den (ö. 41/661) rivayet edildiğine göre, kendisine sadaka malından bir şey getirilmiş, ancak o bunu reddetmiş ve şöyle demiştir: "Hz. Peygamber'in (s.a.s.) azatlısı bana Hz. Peygamber'in (s.a.s.) şöyle buyurduğunu nakletti: "*Biz Muhammed ailesine sadaka helal değildir.*"[71]

Üçüncü duruma Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bayram namazlarında ezan okumayı ve sa'yden sonra iki rekât namaz kılmayı terk etmesi ile Uhud şehitlerini yıkamayıp cenaze namazlarını kılmaması örnek verilebilir.[72] İbn Teymiyye bu durumu şöyle izah eder: "*Şayet bir fiili gerektiren sebep mevcut olduğu hâlde şer'î şerîf tarafından bu fiil meşru kılınmamışsa, o fiilin teşriî anlamda konulması (ibadet niyetiyle yapılması) Allah'ın dininde bir değişikliğe götürür. Bu duruma örnek olarak bayram günlerinde ezan okunması verilebilir. Zira bu uygulama bazı yöneticiler tarafından ortaya atıldığında Müslümanlar buna karşı çıkmışlardır. Çünkü bu bir bid'attir. Eğer sırf bir şeyin bid'at olması onun mekruh olduğuna delil teşkil etmeseydi şöyle denilebilirdi: "Bu da Allah'ı zikretmektir, kulları Allah'a ibadete çağırmaktır; dolayısıyla "Allah'ı çokça zikredin"*[73] ayeti gibi genel nasların kapsamına girer:[74] Bayramda ezan okunması, cuma gününde ezan okunmasına kıyaslanabilir. Ancak bayramda ezan okunmasının iyi bir şey olduğuna dair delil getirilmesi, bid'atlerin çok olmasının güzel olduğunu söylemekten daha kuvvetli bir gerekçeye dayansa da sonuç itibarıyla aynı mahiyettedir. Hatta şöyle denir: 'Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bir şeyi terk etmesi-fiilin yapılmasına sebep olduğuna

---

68 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/124; İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, 13/302.

69 Buhârî, "Zebâih ve Sayd", 33, (No: 5536-5537); Müslim, "Sayd", 7, (No: 1944-1945).

70 Buhârî, "Ezan", 160, (No: 855); Müslim, "Mesâcid", 5, (No: 564).

71 Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmam Ahmed*, thk. Şu'ayb el-Arnaût, vd. 50 Cilt. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1416/1995), (No: 15708), 24/478.

72 Müslim, "Salât", 8, (No: 887); Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Züraî ed-Dımaşkî el-Hanbelî İbn Kayyim el-Cevziyye, (ö. 751/1350), *İ'lâmü'l-muvakkı'în 'an rabbi'l-'âlemîn*, thk. Muammed Abdüsselam İbrâhîm, 4 Cilt, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1991), 2/281.

73 Ahzâb, 33/41.

74 İbn Teymiyye, *İktizâü's-sırâti'l-müstakîm*, thk. Nâsır b. Abdülkerim el-'Akl, 2 Cilt (Beyrut: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1419/1999), 2/103.

inanılan şartların mevcut olduğu ve engelleyici bir durumun da bulunmadığı hâllerde-tıpkı onun bir şeyi yapması gibi sünnettir.' Dolayısıyla Hz. Peygamber'in (s.a.s.) cuma namazı için ezan okunmasını emretmiş, fakat bayram namazlarını ezansız ve kametsiz kılmıştır. O hâlde bayramlarda ezan okunmaması da bir sünnettir. Hiç kimsenin bu konuda bir ilave yapmaya hakkı yoktur. Böyle bir ilave, namazların sayısını veya rekatlarını artırmak, ramazan orucunun süresini uzatmak ya da hac ibadetine gün eklemek gibidir. Bir kimse, öğle namazını beş rekat kılmak istese ve "Bu, fazladan yapılan bir hayırdır" dese, buna hakkı yoktur. O kimse şöyle de diyemez: "Bu güzel bir bid'attir." Bilakis ona: "Her bid'at sapıklıktır" denir.[75]

Fiilin terki konusunda yukarıda sıraladığımız temel durumlar dışında farklı gerekçeler de bulunmaktadır. Örneğin Hz. Peygamber (s.a.s.) bir şeyi, unuttuğu için terk etmiş olabilir. Örneğin, bir namazda eksiklik (veya fazlalık) yaparak yanılmıştı. "Namaz hakkında yeni bir hüküm mü geldi?" diye sorulduğunda, "ben de bir insanım. Sizin unuttuğunuz gibi unutabilirim. Unuttuğumda bana hatırlatın"[76] buyurdu.

Yine bir fiili, üzerinde düşünmediği veya aklına gelmediği için terk etmiş olabilir. Örneğin Hz. Peygamber (s.a.s.), Cuma hutbesini bir hurma kütüğü üzerinde okurdu. Hutbe esnasında kullanacağı bir minber yapmayı düşünmemişti. Kendisine, üzerinde hutbe okuyacağı bir minber yapılması teklif edildiğindesesin daha iyi ulaşmasını sağlayacağı için bu fikri uygun buldu ve onayladı. Aynı şekilde sahabe-i kiram, yabancı heyetlerin kendisini kolayca tanımaları için kerpiçten bir kürsü yapılmasını teklif ettiklerinde daha önce aklına gelmemiş olan bu fikri kabul etmiştir.[77]

Terk, bazen bir gerekçeyi beyan etmek amacıyla yapılmış olabilir. Mesela Hz. Peygamber'in (s.a.s.) veda haccında insanlara saçlarını tıraş etmelerini emretmesine rağmen kendisinin tıraş olmaması durumu gibi. Bu durumda, "*Başımda ağrım vardı ve kurbanımı işaretleyip bağladım, bu yüzden kurban kesilinceye kadar ihramdan çıkmayacağım*"[78] diyerek neden tıraş olmadığını açıklamıştır. Daha önce bahsedilen terk gerekçeleri, burada da zikredilebilir; çünkü engel sebebin zıddıdır ve bir işe engel bulunması terk için gerekçe sayılır.

6. İbadetlerde Asıl Olan Tâbî Olmaktır

İbadetler, dinin değişime açık olmayan sahasını oluşturur. Bu sebeple, nasların emrettiği, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) de uygulamalarıyla niteliğini ve sınırlarını çizdiği biçimde ifa edilir. Asırların geçmesi, şartların değişmesi hiç kimseye ibadetlerin niteliğini değiştirme hakkını vermez. Diğer bir ifadeyle ibadetler tevkîfîdir. Bu konuda akli çıkarımda bulunmak söz konusu olamaz. Dolayısıyla herhangi bir fiilin terk edilmesi durumunun fıkıh usulü bakımından taşıdığı anlam ve doğurduğu sonuçlar, ibadetler konusunda geçerli değildir.

İbadetlerin meşruiyeti şer'î delile dayanır. Aşağıda aktartılacak ifadeler herhangi bir dinî yükümlülüğün geçerliliği için delilin zorunlu olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. İbn Teymiyye'nin şu sözü de aynı doğrultudadır: "*İbadetler, dinî uygulamalar ve Allah'a yakınlık vesilesi olan tüm ameller Allah ve Resûlü'nden alınır. Bu nedenle hiç kimsenin bir şeyi ibadet ve Allah'a yakınlık vesilesi olarak belirlemesi, buna dair bir delil olmaksızın meşru kabul edilmez.*"[79] Usulcüler, herhangi bir dinî yükümlülüğün ancak delil ile sabit olacağını, delil bulunmadıkça da asıl olanın yükümlülüğün bulunmadığını (berâet-i zimmet) açıkça beyan etmişlerdir. Şirâzî şöyle der: "Aklın

[75] İbn Teymiyye, *İktizâü's-sırâti'l-müstakîm*, 2/103.
[76] Buhârî, "Salât", 31, (No:401).
[77] Tirmizi, "Ebvâbu's-Salat", 362, (No: 505); İbn Mace, "Salat", 199, (No:1414-1415).
[78] Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmam Ahmed*, (No: 26424), 44/24.
[79] İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, 31/35.

gereği olan istishâb (hükmün önceki hâline göre devam ettirilmesi), asıl itibarıyla zimmetin beraatine (kişinin yükümlülükten uzak oluşuna) dönüştür. Bu durum, şer'î delillerin bulunmadığı hâllerde müçtehidin başvurduğu bir yoldur. Bu durumdan ancak onu geçersiz kılacak şer'î bir delille ayrılmak mümkün olur."[80] Hz. Aişe'nin Hz. Peygamber'den (s.a.s.) aktardığına göre o şöyle buyurmuştur: "*Kim bizim bu işimizde olmayan bir iş yaparsa, o iş reddedilmiştir.*"[81] İmam Nevevî (ö. 676/1277) şöyle demiştir: "Arap dili uzmanları, burada 'reddedilmek' anlamında kullanılan 'red' kelimesinin, geçersiz ve dikkate alınmayan bir şey anlamına geldiğini belirtmişlerdir. Bu hadis, İslam'ın temel ilkelerinden biri olan büyük bir kaidedir ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sözlerinin özlü ifadelerinden biridir. Zira bu, her türlü bid'at ve icadın reddedilmesine dair açık bir ifadedir."[82]

Sonuç

Sünnet-i terk, İslam hukukunda önemli bir yere sahip olmakla birlikte kapsamı ve delalet seviyesi bakımından çeşitli tartışmalara ve yorum farklılıklarına konu olmuştur. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bazı fiilleri bilinçli olarak terk etmiş olması, kimi zaman bu terklerin bir nehiy (yasaklama), kimi zaman ise yalnızca bir tercih yahut uygulama farklılığı olduğunu göstermektedir. Bu durum, fıkıh usûlünde "Hz. Peygamber'in (s.a.s.) fiilleri" bağlamında ele alınmakla birlikte çağdaş fıkıh literatüründe artan bağlam-odaklılıkla birlikte yeniden değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Zira terk olgusu, hem normatif düzeyde hem de pratik yönüyle oldukça çok katmanlı bir mesele hâline gelmiştir. Sünnet-i terk üzerine yapılan değerlendirmeler yalnızca bireysel ibadet pratiğini değil, aynı zamanda İslam toplumunun dinî, kültürel ve sosyal yapısını doğrudan etkileyen ciddi sorumluluklar içermektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bazı fiilleri gerçekleştirmemiş olması, yalnızca dönemin tarihsel ve kültürel bağlamıyla sınırlı olarak yorumlanmamalıdır. Aksine, bu terklerin taşıdığı anlamların sistematik biçimde analiz edilmesi ve hem bağlamsal hem de normatif düzeyde derinlemesine yorumlanmasını zorunluluk arz etmektedir. Bu bağlamda, nebevî terklerin zaman, mekân ve maslahat ekseninde yeniden ele alınması; modern dönemin toplumsal, kültürel ve hukuki ihtiyaçları ile ilişkilendirilerek anlamlandırılması gerekmektedir.

Her ne kadar sünnet-i terk, farklı mezhebî ve usûlî yaklaşımlar doğrultusunda değişkenlik gösterse de bazı durumlarda bağlayıcı bir delil niteliği taşıyabileceği de kabul edilmelidir. Terkin, her zaman bir yasaklama anlamı taşımadığı gibi, yalnızca bir yönlendirme veya teşvik niteliğinde de olmayabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu noktada temel mesele, terk edilen fiilin bağlamsal gerekçesi, terk sürecindeki istikrarı ve devamlılığı gibi unsurların birlikte değerlendirilmesiyle çok boyutlu bir anlayışın geliştirilmesidir. Toplumsal bağlamda sünnet-i terk, yalnızca ibadet alanıyla sınırlı kalmayıp aynı zamanda sosyal hayatın düzenlenmesinde de etkili bir rol oynamaktadır. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sosyal yaşamında bazı uygulamaları terk etmesi, dönemin toplumsal yapısı ve ihtiyaçlarına göre şekillenmiş olabilir. Ancak bu terklerin, tarihsel bağlamlarıyla birlikte ele alınarak çağdaş toplumların gerçekliğine uygun biçimde yeniden yorumlanması da bir zorunluluktur. Bu noktada sünnet-i terk, geleneksel İslam fıkhı ile modern fıkıh düşüncesi arasında bir köprü işlevi görebilecek potansiyele sahiptir. Gelenek ile modernlik arasındaki dengeyi sağlamada, terkin anlam alanının yeniden yorumlanması oldukça önemlidir.

Sonuç olarak, sünnet-i terk üzerine yapılacak derinlemesine çalışmalar, yalnızca usûlî çerçevede değil; aynı zamanda tarihî, sosyolojik ve normatif boyutlarıyla da yeni bakış açıları kazandırabilir. Bu tür akademik araştırmalar, İslam hukukunun daha dinamik, kapsayıcı ve

---

[80] Şîrâzî, *el-Lüma'*, 246-247.

[81] Buhârî, *Sulh*, 53.(No: 2697).

[82] Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî (ö. 676/1277), *el-Minhâc fî şerhi Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*, 9 Cilt/18 Cüz, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1392), 16, 12. Cüz.

ihtiyaç odaklı bir yaklaşımla yeniden yapılandırılmasına katkı sağlayacaktır. Böylelikle sünnet-i terk, fıkıh usûlünde çoğu zaman gölgede kalmış bir mesele olmaktan çıkarak çağın problemlerine çözüm üretme potansiyeli taşıyan bir ilmî alan hâline gelecektir. Sonuç olarak, sünnet-i terk meselesinin fıkıh usûlü açısından daha iyi anlaşılabilmesi için şu temel noktaların altı çizilmelidir:

1. Sünnet-i Terkin Tanımı: Sünnet-i terk, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) belirli bir fiili bilinçli ve iradi olarak terk etmesi anlamına gelir. Bu terk, herhangi bir unutkanlık, acizlik ya da zihinsel/bedensel engel gibi sebeplerle değil, aksine kastî bir tercihle gerçekleştirilmiştir. Bu yönüyle, sünnet-i terk, anlam ve hüküm itibarıyla dikkate alınması gereken bilinçli bir davranıştır.

2. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Bir Fiili İşlemesi ve Hüküm Çıkarımı: Hz. Peygamber (s.a.s.) herhangi bir fiili gerçekleştirdiğinde, bu fiilin hükmü hakkında belirleyici bir karîne (emir, nehiy, nedb gibi) bulunuyorsa, fiil o karîneye göre yorumlanır. Şayet böyle bir karîne mevcut değilse, usûl ilkeleri gereği bu fiil, ibâha (mübahlık) çerçevesinde değerlendirilir. Buna karşılık, bir fiilin sadece terk edilmiş olması, onun şer'an caiz (yapılabilir) olduğunu gösterir; haramlık veya mekruhluk gibi daha güçlü sonuçlar ise ancak açık bir delil ile sabit olabilir.

3. Terkin Bağlamına Etki Eden Karineler: Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bir fiili terk etmesi, her zaman onun yasaklanması gerektiği anlamına gelmez. Zira bu terkin arkasında yasaklayıcı olmayan, başka türden karineler bulunabilir. Örneğin, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) kertenkele (dab) eti yememesi, onun bu fiilden fıtrî bir isteksizlik duyması ya da kişisel alışkanlıklarıyla ilgili olabilir. Aynı şekilde, sarımsak yemekten kaçınması, ona has bir durumla, örneğin meleklerle sürekli irtibat hâlinde olmasıyla açıklanabilir. Bu tür karineler, terk fiilinin genel hüküm ifade etmesini engelleyen önemli unsurlar arasında değerlendirilir.

4. Sünnet-i Terkin Fiil Olarak Değerlendirilmesi: Terk bir yönüyle fiil kapsamındadır. Her ne kadar "fiil" terimi, genellikle dışa yansıyan bedensel hareketler için kullanılsa da fıkıh usûlü bağlamında daha geniş bir anlam taşır. Usûlcüler açısından fiil; kişinin iradesiyle gerçekleştirdiği, gerek dışa yansıyan eylemler (amel), gerekse niyet, inanç, söz ve zihinsel kararlılık gibi içsel yönelimleri de kapsayan kapsamlı bir kavramdır. Dolayısıyla terk de bu çerçevede iradî bir fiil olarak değerlendirilir.

5. Çağdaş Tartışmalar Bağlamında Sünnet-i Terkin Yorumu: Günümüzde Hz. Peygamber'in (s.a.s.) mevlid, miraç kandili kutlamaları, Şâban ayının on beşinci gecesinin ihyası, cenazelerin zikirlerle uğurlanması gibi bazı uygulamaları gerçekleştirmemiş olması, bu fiillerin mutlak anlamda bid'at sayılmasını gerektirmez. Usûl açısından bakıldığında bu tür uygulamaların şer'î hükümlerle doğrudan çatışmadığı, söz konusu çatışmanın uygulamaların özünde değil, onlara sonradan eklemlenen harici unsurlardan (aşırılıklar, hurafeler, ölçüsüzlük vb.) kaynaklandığı görülmektedir. Bu harici unsurlar, örf, sosyolojik ihtiyaçlar ve şer'î sınırlar dikkate alınarak ayıklandığında geriye kalan yapıların tartışmasız meşru olacağı kanaati ağır basmaktadır.

6. Bu çalışma, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bilinçli olarak terk ettiği fiillerin fıkhî hüküm çıkarımında delil teşkil edip etmeyeceğini sistematik biçimde ele alarak "sünnet-i terk" kavramını teorik bir çerçeveye oturtmaktadır.

7. Terk fiilinin teşrî'in bir türü olduğunu vurgulayan makale, terklerin yalnızca fiilî sünnete değil, şer'î hükümlere de kaynaklık ettiğini ortaya koymaktadır.

8. Farklı mezhep ve usûl ekollerinin sünnet-i terke yüklediği anlamlar karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiş ve konuya dair literatürdeki metodolojik boşluklar belirlenmiştir.

9. Terkin delil olarak ihmal edilmesinin bid'atlerin ortaya çıkmasına ve bazı sünnetlerin zayıflamasına yol açtığı, güncel örnekler üzerinden somut biçimde gösterilmiştir.

10. Elde edilen bulgular, sünnet-i terk anlayışının çağdaş fıkhî meselelerdeki etkisini açıklamakta ve bu delil türünün yeniden değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Kaynakça

Ahmed b. Hanbel. *Müsnedü'l-İmam Ahmed*. thk. Şu'ayb el-Arnaût, vd. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1416/1995.

Âmidî, Ebü'l-Hasen (Ebü'l-Kāsım) SeyfüddînAlî b. Muhammed b. Sâlim es-Sa'lebî. *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, thk. Abdurrezzak Afîfî. 4 Cilt, Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, ts.

Aşkar, Muhammed Süleyman. *Ef'âlu'r-Resûl ve delâletuha ale'l-ahkâmi'ş-şer'iyye*. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2003/1424.

Attâr, Hasen b. Muhammed b. Mahmûd eş-Şâfiî. *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Celâl el-Mahallî 'alâ Cem'i'l-cevâmi'*. thk. Muhammed Muhammed Tâmer. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y.

Buhârî, Alâüddîn Abdülazîz b. Ahmed b. Muhammed. *Keşfü'l-esrâr fî şerhi Usûli'l-Pezdevî*. Beyrut: Darü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1418/1997.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-sahîh*. Dımaşk: Dâru İbni Kesîr, 1423/2002.

Cemmâîlî, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullāh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Makdisî. *el-Muğnî*. thk. Tâhâ Muhammed. 10 Cilt, Kahire: Mektebetü'l-Kahire, 1390/1970.

Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. *el-Fusûl fi'l-Usûl*. thk. Uceyl Câsim en-Neşmî. 4 Cilt, Kuveyt: Vizâratü'l-Evkâfve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, 1414/1994.

Cevherî, İsmâil b. Hammâd. *Sıhâhu'l-luga*. thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr. 4. Basım, Beyrut: Daru'l-'İlmi li'l-Melâyîn, 19987 /1407.

Cüveynî İmâmü'l-Haremeyn, Ebü'l-Meâlî Rüknüddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf. *el-Burhân fî usûli'l-fıkh*. thk. Salah b. Muhammed Uveyde. 2 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997.

Cüveynî. *et-Telhîs*. thk. Abdullah Cûlem en-Nebâlî. 3 Cilt. Beyrût: Dâru Beşâiri'l-İslâmiyye, 1996/1417.

Ebû Bekr (Ebü'l-Beka) Takıyyüddîn Muhammed b. Ahmed b. Abdilazîz el-Fütûhî. *Şerhu'l-Kevkebi'l-münîr*. thk. Muhammed ez-Zühaylî – Nezîh Hammâd. 3. Basım, 4 Cilt, (Riyâd: Mektebetü'l-Ubeykân, 1418/1997)

Ebû Ya'lâ el-Ferrâ, Muhammed b. Hüseyin. *el-Udde*. thk. Ahmed b. Ali. Seyr Mübareki, 5 Cilt. Riyad: yy. 1410/1990.

Erul, Bünyamin. *Sahabenin Sünnet Anlayışı*. İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Kur'ân Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul, Temmuz 2020.

Faysal b. Dâvûd b. Süleyman. "et-Terk, Aksâmuhu ve Eseruhu fil Ahkâm". *Mecelletü'l-kırâeti ve'l-ma'rife*. Câmi'atü Ayn Şems, Külliyetü't-Terbiye, Kahire: 2009.

Gazzâlî. *el-Müstasfâ / İslam Hukukunda Deliller ve Yorumlar Metodolojisi*. 2 Cilt. Çev. Yunus Apaydın. Kayseri: Rey Yayıncılık, 1994.

Halebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed. *et-Takrîr ve't-tahbîr*. 3 Cilt, Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1403/1983.

İbn Akîl, Ebü'l-Vefâ Alî b. Akîl b. Muhammed b. Akîl. *el-Vâzıḥ fî usûli'l-fıkh*. thk. Abdullah Abdülmuhsin et-Türkî. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1420/1999.

İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyyâ b. Muhammed er-Râzî. *Mücmelü'l-luga*. nşr. Züheyr Abdülmuhsin Sultân. 2. Basım, Beyrut: Müessesetü'l-Risâle, 1406/1986.

İbn Kayyım, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Züraî. *İ'lâmü'l-muvakkı'în 'an rabbi'l-'âlemîn*. thk. Muhammed Abdüsselam İbrâhîm. 4 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1991.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfiî. *Lisânu'l-'Arab*. 3. Basım, Beyrut: Dâru's-Sadr, 1414/1994.

İbn Receb, Ebü'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdirrahmân Receb. *Fazlü 'ilmi's-selef 'alâ 'ilmi'l-halef*. thk. Muhammed b. Nâsır el-Acmî, yy. 1406/1985.

İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî. *Mecmû'u fetâvâ*. thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım. Medine: Matbaatü Melik Fahd li-Tabâati'l-Mushafi'ş-Şerîf, 1416/1995.

İbn Teymiyye, *İktizâü's-sırâti'l-müstakîm*, thk. Nâsır b. Abdülkerim el-'Akl, 2 Cilt (Beyrut: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1419/1999).

Îcî, Ebü'l-Fazl Adudüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdilgaffâr. *el-Mevâkıf fî 'ilmi'l-kelâm*. Beyrut: Âlemü'l-kütüb, tsz.

Kazvînî, Ebû Abdillah Muhammed b. Yezid b. Maceh. *es-Sünen*. thk. Şuayb el-Arnavût vd. Beyrut: Müessetü'r-Risâle, 1430/2009.

Kutup, Mustafa Sânû. *Mu'cemu usûlü'l-fıkh*. Dımeşk: Dârü'l-fikri'l-muâsır, 1420/2000.

el-Mevsû'atü'l-fıkhiyye el-Kuveytiyye, Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, 1404/1983.

Molla Fenârî, Şemseddîn Muhammed b. Hamza. *Fusûlü'l-bedâyi'*. thk. Muhammed Hasen İsmail. Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2006.

Molla Hüsrev, Mehmed b. Ferâmurz b. Ali Muhyiddin. *Mir'âtü'l-usûl fî şerhi Mirkâti'l-vüsûl*. İstanbul: Siraç Yayınevi, 2022.

Mubarek b. Salim b. Ali. *Turûku'n-Nebî ve Delâletüha 'ale'l-ahkâm*. Suudi Arabistan: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1430-1431.

el-Mu'cemü'l-vasît, thk. Mecmau lügati'l-Arabiyye, nşr: İbrahim Mustafa, vd. Kahire: Dârü'd-Da've, ts.

Muhammed Rabhî Muhammed Mallah, "Usulcülere Göre Terk", Nablus: *Câmiatü'n-Neccâh el-Vataniyye*, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Müslim b. Haccâc, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Nazar Muhammed Feryâbî. Riyad: Darü't-tıbâ, 1427/2006.

Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *el-Minhâc fî şerhi Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*. 9 Cilt/18 Cüz, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1392.

Râzî, Muhammed b. Ebî Bekir b. Abdülkâdir. *Muhtâru's-sıhâh*. thk. Yûsuf Şeyh Muhammed. 5. Basım, Beyrût-Saydâ: el-Mektebetü'l-asriyye, 1420/1999.

Sadrüşşerîa es-Sânî, Ubeydullâh b. Mes'ud b. Tâcişşerîa Ömer b. Sadrişşerîa el-Evvel Ubeydillāh b. Mahmûd el-Mahbûbî el-Buhârî. *et-Tavzîh fî halli gavâmizi't-Tenkîh*. thk. Veliyüddin Muhammet Salih Farfur. Dımaşk: Dâru'l-Farfur, 1432/2011.

Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ebu Sehl Ahmed. *Usûlü's-Serahsî*. thk: Refîk el-Acem, Beyrut: Daru'l-Marife, 1418/1997.

Seyyid Şerif Cürcânî, Ebü'l-HasenAlî b. Muhammed b. Alî. *et-Ta'rîfât*. thk. Muhammed Sıddîk el-Minşâvî, Kahire: Dâru'l-Fazîlet, t.y.

Sübkî, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfî. *el-İbhâc fî şerhi'l-Minhâc*. Beyrût: Darü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1416/1995.

Şâşî, Ebû Alî Ahmed b. Muhammed b. İshâk. *el-Usûl ve bi-hamişihi Umdetü'l-Havâşî*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-'Arabî, 1402/1982.

Şâtıbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî. *el-İ'tisâm*. thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasen. 2. Basım, Amman: ed-Dâru'l-Eseriyye, 1458/2007.

Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed. *İrşâdü'l-fuhûl ilâ tahkîki'l-hak min 'ilmi'l-usûl*. thk. Ahmed İzzûİnaye. 2 Cilt. Darü'l-Kütübi'l-Arabiyye: 1419/1999.

Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf. *et-Tebsıra fî usûli'l-fıkh*. thk. Muhammed Hasan Heyto. Dımaşk: Dârü'l-fikr, 1983/1403.

Şîrâzî, *el-Lüma' fî usûli'l-fıkh*. thk. Muhammed Hasan Heyto-Yûsuf Ali Büdeyvî. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1416/1995.

Tilimsânî, Ebû Abdillâh eş-Şerîf Muhammed b. Ahmed b. Alî el-İdrîsî el-Alvînî. *Miftâhu'l-vüsûl ilâ binâ'i'l-fürû''ale'l-usûl*. thk. Muhammed Ali Ferkûs. Beyrut: Müessesetür-Reyhân, 1419/1998.

Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre (Yezîd). *el-Câmi'u's-sahîh*. Riyad: Dârü's-Selâm, 1430/2009.

Tûfî, Ebü'r-Rebî' Necmüddîn Süleymân b. Abdilkavî b. Abdilkerîm b. Saîd et-Tûfî. *Şerhu Muhtaşari'r-Ravza*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. Suudi Arabistan: Vizaretü'ş-Şuûni'l-İslamiye ve'l-Evkaf ve'd-Da've ve'l-İrşad, 1419/1998.

Yaman, Ahmet, "Abdullah b. Mes'ud'un Hanefî Mezhebinin Oluşumundaki Rolü", *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi* 2/2004, 7-26.

Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh eş-Şâfiî. *el-Bahrü'l-muhît fî usûli'l-fıkh*. Dârü'l-Ketbî: 1414/1994.